

**ՈՒՂԵԿՑՈՂ ՆՅՈՒԹԵՐՈՎ ԹԱՂՈՒՄՆԵՐ
ՎԱՂՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ՆԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ**

Վաղմիջնադարյան Նայասարանում քեդի ունեցած ընկերային-քաղաքական և կրոնական փոփոխությունները (ավաբարիբական կարգերի հասարակարում, քրիստոնեության ընդունում, հայոց պետության անկում և այլն) իրենց անդրադարձն ունեցան նաև թաղման կառույցների ձևավորման և ձևի վրա: Վաղ միջնադարում մասամբ շարունակվեց նախորդ շրջանի գերեզմանական կառույցների ձևերի կիրառումը, իսկ թաղման ձևը էական փոփոխություններ կրեց՝ հարմարվելով նոր կրոնի՝ քրիստոնեության գաղափարախոսությանը: Պարսկական աղբյուրներն այդ մասին որոշակի տվյալներ են պարունակում: Փավստոս Բուզանդը գրում է, որ Ներսես Ա. Մեծ Կաթողիկոսի օրոք (353-373 թթ.) Աշտիշատում գումարված եկեղեցական ժողովի ժամանակ (353 թ.), այլ որոշումների թվում ընդունվեց նաև թաղման ընթացքում քրիստոնեավայել պահվածք ունենալու անհրաժեշտությունը: Ըստ այդմ քրիստոնյաների համար մահացածը միայն ննջեցյալ պետք է համարվեր, ուստի. «առ յոյսն յարութեան ցուցանել ունել ակնկալութիւն. և զի մի՛ գմահ մարդկանն առանց դարձի միւս անգամ կենդանանալոյ համարիցին, և անյուսութեամբ ի վերայ գնացելոցն օճիրս գործիցեն լալեաց կոծոյն, զանառակութիւնս աշխարհին դնելոյ. այլ յուսով Տեառն գալստեանն ակն ունել և յարութեանն նորոգութեան, և իւրաքանչիւր գործոցն զյաւիտեանական հասարցումն առնուլ իւրաքանչիւր յոյս ունելով աւուր գալստեանն Տեառն սպասել»¹: Հուղարկավորությունը պետք էր կատարել սաղմոսներով, օրհնություններով, կանթեղներով և վառած մոմերով: Իսկ Մովսես Խորենացին շարունակում է, որ Ներսեսն արգելեց, ըստ հեթանոսական սովորութեան, ողբալը²: Քրիստոնեավայել թաղման լավագույն օրինակ է Մեսրոպ Մաշտոցի հուղարկավորությունը. «Ձոր առեալ Վահանայ և Նմայեկի կազմութեամբ վախճանելոյ, հանդերձ աշխարհական ամբոխիւ, սաղմոսիւք և օրհնութեամբ և հոգևոր ցնծութեամբք, կանթեղօք վառելովք և ջահիւք բորբոքելովք և ինկօք բուրելովք և ամենայն լուսաճաճանչ գնդին, և այնու խաչանշան լուսա-

1 «Փաստոսի Բիւղզանդացոյ Պարմութիւն Նայոց», աշխ.Ն. Աղանեանի, Թիֆլիս, 1912, էջ 117:

2 Տե՛ս «Մովսիսի Խորենացոյ Պարմութիւն Նայոց», Տիֆլիս, 1913, էջ 280:

ուր յառաջախաղաց նշանաւն, յՕշականն ելանէին, եւ անդ ի մարտիրոսարանն մալուցեալ, զօրինաւոր յիշարական կարարեալ, ապա նշանն աներևոյթ լինէր, եւ նոքա յիրաքանցիւր դառնային փոխան»³: Այդ առումով ուշագրավ է նաեւ Յիզբուզիւրի հուղարկավորութիւնը. «Եւ հաւաքացեալքն եկին առ իշխանսն, եւ խնդրեցին բառնալ զմարմին սրբոյն. եւ նոքա հրամայեցին առնուլ զնա: Յայնժամ դիմեաց Նայրապետն քահանայիք եւ ժողովրդովք. եւ բարձեալ զպարուական մարմին սրբոյն՝ փարան ի մեծ եկեղեցին Դունայ. եւ եղին ի փապանի սաղմոսիւք եւ օրհնութեամբ եւ զխաչն մասունս արարեալ՝ բաշխեցին ամենայն հաւաքացելոց: Այս եղև յառաջին ամի թուականութեանս հայոց, այն է յամի 552»⁴:

Նայաստանի հնավայրերում միջնադարյան թաղումները մասնակիորեն են պեղված՝ ելնելով հուշարձանների վերին շերտերը հեռացնելու անհրաժեշտությունից: Դա, մասամբ, բացառվում է միջնադարյան գերեզմաններում նյութական գրաւորների բացակայությամբ: Քրիստոնեական թաղումները հիմնականում ստորգետնյա կառույցներ են եւ դրանց փոքր ցուցող վերգետնյա կոթողներ, որոնք միավորված են վառ պահելու հանգուցայի հիշարակը⁵:

Անրիկ դարաշրջանում թաղման կառույցների ամենապարզավոր ձևը սալարկղային էր, որը մ.թ. Բ. դարից աստիճանաբար փոխարինում է հիմնահողային եւ կարասային ձևերին: Կամարի զիրքը դառնում է ուղիղ, մեծքի վրա պատկած, ձեռքերը հանգչում են կամ որովայնին, կամ կրծքին, իսկ ուղեկցող նյութը մեկ կամ երկու իր է:

Վաղ միջնադարյան նմանափայ թաղումների մասին առավել սպառիչ տեղեկություններ են տալիս Թալին բնակավայրը հյուսիսից գոյատևող բլրաշարերի ստորոտում տարածված դամբանադաշտի պեղումները⁶: Այսպեղ պեղված անրիկ շրջանից վաղ միջնադար անցման ժամանակի թաղումները բացահայտում են թաղման ձևի վերաբերյալ ուշագրավ փոփոխություններ, որոնք Եսայի Աստվածաբանին թույլ են տալիս հանգելու հետևյալ եզրակացությունների.

1. Գ. դարից սկսած՝ կողասալերի քանակը մեծանում է, առանձին դեպքերում հասնելով 8-ի՝ ի տարբերություն նախկինում ուղղահայաց դրված չորս-հինգ սալի:

2. Ավելանում է նաև ծածկասալերի քանակը:

3 Կորին, Վարդ Մաշտոցի, բնագիրը, ձեռագրական այլ բնօրինակներով, թարգմանությամբ, առաջաբանով եւ ծանոթություններով ի ձեռն պրոֆ. դ-ր Մանուկ Աբեղյանի, Երևան, 1941, էջ 94:

4 Մ. Ազեղեան, Լիակատար վարք եւ վկայաբանություն Սրբոց, որք կան ի հին Տոնացուցի Եկեղեցոյ Նայաստանայց, Ի. Ժ., Վենետիկ, 1814, էջ 238:

5 Տե՛ս Ն. Պետրոսյան, Ողջերը եւ մեռածները (մահը եւ անմահությունը հայ աղանդական աշխարհընկալման համակարգում), «Գիտություն եւ փոխակերպ», 2003, թ. 6-7, էջ 54-60. Նույնի՝ «Ճաշքարը եւ հիշարակի միջնադարյան ընկալումը». «Նայոց պատմության հարցեր», գիր. հոդվածների ժող., Մեսրոպ արք. Աջնան մարտնաշար 9, Երևան, 2005, էջ 195-215:

6 Տե՛ս Ե. Աստվածատու, Վաղ միջնադարյան թաղումների նորահայտ ձևեր. Նանրապետական գիտական նստաշրջան նվիրված 1984-1985 թթ. ազգագրական եւ բնագիտական դաշտային հետազոտությունների հանրագումարին, զեկուցումների թեզեր, Երևան, 1987, էջ 4-6:

3. Կապված քրիստոնեական թաղման ծեսի հետ՝ մեծանում է դամբարանների երկարությունը, հասնելով մինչև երկու մետրի:

4. Ուղղությունը միայն արևելք-արևմուտք է, իսկ որոշակի շեղումները կապված են քարվա ընթացքում արեգակի ծագման դիրքի հետ, որով հիմնականում կողմնորոշվել են թաղումները կապարելիս:

Նոր երեսույթ է արևելյան ուղղահայաց սալերի վրա խաչ փորագրելը և թաղելը հողի տակ⁷:

Թալինի դամբարանադաշտից հետո սալարկղային թաղումներ են բացվել Ագարակի 2001-2002 թթ. պեղումների ժամանակ⁸ (նկ. 1): Նավայրի առաջին հարթակի երկու քեղամասերում՝ հարավային ստորոտ (վեց գերեզման) և հյուսիս-արևմտյան հատված (ութե գերեզման), պեղվել են վաղ քրիստոնեական գերեզմաններ⁹: Գերեզմանները կառուցված են ճեղքված սալերով, որոշ գերեզմաններում դրանք գեղաքարերի հետ համադրված են (թ. 1, 2, 6, 7)¹⁰:

Վաղ միջնադարյան սալարկղային թաղումներ պեղվել են նաև Էջմիածնում (նկ. 2a/b), Ջրվեժում¹¹, Աբորի գյուղում¹², Աղցքում¹³, Օշականում (2002 թ. պեղումներ), Գոգարանում: Սալարկղերը և սարկոֆագները ծածկվում էին նաև երկլանջ քապանաքարերով, որոնք երբեմն արձանագիր են և հանդես են գալիս Ե. դարից սկսած: Երկլանջ քապանաքարով գերեզմանները կարևոր աղբյուր են վաղ միջնադարյան թաղման կառույցների անվանումների, այս շրջանում գործող անձանց ինքնությունը պարզելու համար: Դրանք պարկանում են որոշակի հասարակական դիրք զբաղեցնող անհատների:

Արձանագիր (երկաթագիր) քապանաքարի վաղագույն օրինակը հայտնի է Թալինից (ՆՊԹ թ. 2661), այն կրում է եռաբող հետևյալ արձանագրությունը (նկ. 3).

ՅԻՇԵԱ Տ(Է)Ր Ա(ՍՏՈՒԱ)Ծ (ԲՈ) Ա
ՆԱՐԺԱՆ ԱՂԱԽԻՆ
ԶԱՐՈՒՄԵՆ¹⁴:

7 Տե՛ս անդ. էջ 5:

8 Տե՛ս Ի. Կարապետյան, Ն. Ենգիբարյան, Ագարակի դամբարանային համալիրները (նախնական հաղորդում). «Նայասարանի հնագույն մշակույթը», 2, Էմմա Խանգաղյանի հոբելյանին նվիրված գիտաժողովի նյութեր, Երևան, 2002, էջ 58-65:

9 Շնորհակալություն ենք հայտնում պեղող հնագետ Ի. Կարապետյանին փոխարինելու համար:

10 Թաղումների մասին մանրամասն տեղեկությունների, դիտարկումների և նկարների համար երախտապարտ ենք հնագետ Գ. Թումանյանին:

11 Տե՛ս Ա. Ժամկոչյան, Ջրվեժի վաղմիջնադարյան դամբարանադաշտի պեղումները. ՊԲՆ, 1986, թ. 1, էջ 220-225:

12 Տե՛ս Ն. Պերրոսյան, Ս. Նորոսյան, Աբորի վաղ միջնադարյան քաճարի պեղումները. Ննագիտական աշխատանքները Նայասարանի նորակառույցներում (1986-1987 թթ. պեղումների արդյունքները), I, Երևան, 1993, էջ 131:

13 Տե՛ս Ն. Սիմոնյան, Աղցքի հուշարձանախմբի 2001 թ. պեղումները. «Նին Նայասարանի մշակույթը», XII, Երևան, 2002, էջ 114:

14 «Գրի հավերժությունը», Յուզհանդես հայ գրապայության 500-ամյակի առթիվ, Երևան, 2012, էջ 26:

Շարք ուշագրավ է Էջմիածին քաղաքի մշակույթի փան մոտ պեղված բազիլիկ եկեղեցու մերձակայքում հայտնաբերված երկլանջ շիրմաքարը հետևյալ փապանագրով (նկ. 4)

ԱՅՍ ՏԱՊԱՆ ԽԵՉԱՆԱ ԱՊՈՆԻՊԱՏ ՊԱՏՐԿԻ Է
...ԱՌՈՒԵ (Ղ)ՆԵԻՑ ՏՆ ՈՐԴԻՈՅ¹⁵

Արձանագիր փապանաքարով մի քանի գերեզմաններ հայտնաբերվել են Նայասարանի այլ շրջաններում, մասնավորապես Ջրվեժում՝ Ն. Տոկարսկու պեղումների ժամանակ¹⁶:

Նմանափայ երկու փապանաքար հայտնի են Դվինի Կաթողիկե եկեղեցու շրջապարից եւ ունեն մեկական փող արձանագրություն՝ առանց թվականի¹⁷ (նկ. 5a/b): Երկլանջ մեկ այլ փապանաքար պահվում է ՆՊ թանգարանում եւ արձանագրության բովանդակության համաձայն՝ այն Գնթունյաց Դավիթ իշխանի գերեզմանաքարն է¹⁸:

Նկարաքրքիր է, որ Գնթունյաց նախարարական փոհմի անդամին պարկանող երկթեք փապանաքար հայտնաբերվել է Զովունիի դամբարան-աղոթարանի (Ե. - Զ. դդ.) շրջակայքից. Գոգարանի վաղ միջնադարյան եկեղեցու մերձակայքից եւս հայտնի է Գնթունյաց փոհմին պարկանող եւ Ը. - Թ. դդ. թվագրվող փապանաքար¹⁹: Նմանափայ փապանաքարեր դրվել են նաեւ դամբարանային կառույցների ներսում: Դրանցից է Արաքվազի Կամսարականի՝ Նախիջևանի (Արեւմտյան Շիրակ) դամբարանում բացված փապանաքարը:

Երկլանջ փապանաքարերը հարաբերում են մինչև Թ. դար: Այս դարաշրջանով թվագրվող փապանաքարեր հայտնի են Թալինից, Սեւանի թերակղզուց, Արցախի Գյավուրկալա կոչվող բնակավայրից²⁰: Ավելի ուշ շրջանի փապանաքարերը թեև շարունակում են պահպանել երկթեքությունը, սակայն ավելի բարձր են ու վեր ձգված:

Վաղ միջնադարյան փապանաքարերի հետագա ուսումնասիրությունը կարևոր աղբյուրագիտական հիմք կարող է հանդիսանալ, նաև լրացումներ կապարել հիշյալ ժամանակահատվածում գործող անձանց գործունեության, ընկերային դիրքի, կոչումների եւ բազմաթիվ այլ հարցերի վերաբերյալ:

15 Տե՛ս Գ. Կարախանյան, Գ. Սարգսյան, Ն. Մելքոնյան, Պ. Նարությունյան, Նայասարանի վաղ միջնադարի նորահայտ հուշարձաններ. «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 1992, թ. 2, էջ 159-160:

16 Տե՛ս Խ. Մ. Թոքարսկի, Դժրեճ II, Вохджаберд, էջ 28-29; նույնի՝ Դժրեճ I, Результаты работ джрвеской археологической экспедиции 1957 г., АРА, թ. 8, Ереван, 1959, էջ 45-46:

17 Տե՛ս Կ. Ղաֆաղարյան, Դվին քաղաքը եւ նրա պեղումները, Երևան, 1952, էջ 244-245:

18 Տե՛ս անդ. էջ 245:

19 Տե՛ս Գ. Սարգսյան, Վիմագրագիտական էսքիզներ. ՊԲՆ, 2008, թ. 2, էջ 202-204:

20 Տե՛ս «Իվան հայ վիմագրության», կազմող Ս. Բարխուդարյան, պրակ V, Արցախ, Երևան, 1982, էջ 135-136. Ա. Շահինյան, Բաքվի քաղաքային թանգարանի հայերեն արձանագրությունները. «Լրաբեր», 1976, թ. 6, էջ 89-93:

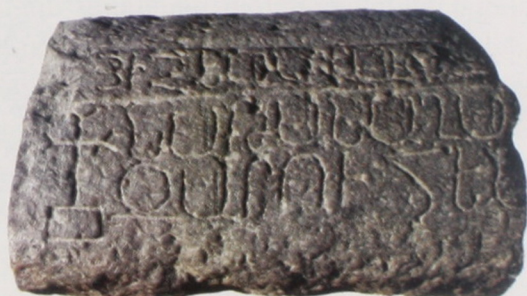
Նկ.1

Նկ.2ա

Նկ.2բ

Նկ.3

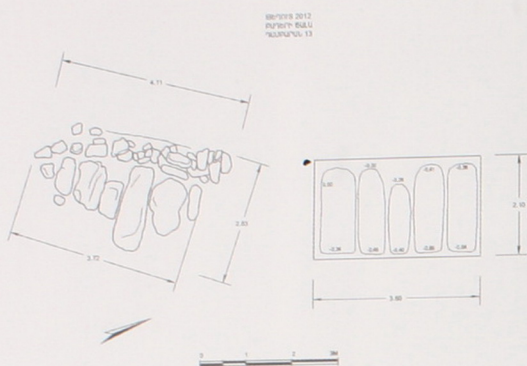
Նկ.4

Նկ.5ա

Նկ.5բ

טל.6

טל.7

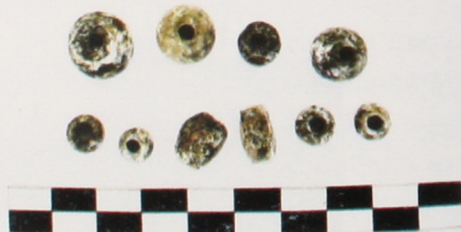
טל.8

טל.9

טל.10

טל.11

טל.12

טל.13

Թեև քրիստոնեական ծեսով արգելվում էր հանգուցյալի հետ իրեր դնելը, սակայն հանդիպում ենք նաև որոշակի նյութեր պարունակող գերեզմաններ: Այդպիսին է Ջրվեժում պեղված մանկական սարկոֆագային թաղումը, ուր հայրնաբերված չորս ուլունքներն ու երեք կնիքները ծառայել են որպես հմայիլ, ըստ ուսումնասիրողի, դրանք պիտի փրկեին երեխային մահվան պարծառ հանդիսացող հիվանդությունից²¹:

2011 թ. Թեղուրի արշավախումբը Բաղերի ճալա կոչվող հանդամասում պեղեց քրիստոնեական ծեսով հինգ հիմնահողային թաղում²² (նկ.6): Թաղումները համաժամանակյա չեն, քանզի կմախքները գտնվում էին փարբեր մակարդակների վրա (նկ.7): Նեոլիթյանից մեկը երեխա էր, որին էլ, հավանաբար, պարկանում էին գրաժնուները: Պեղումների արդյունքում հայրնաբերվել են սարդիոնե գեղածեղ, բազմանիստ ուլունքներ (4 հատ. նկ.8) և մեկ կախիկ (նկ.9), ապակե մածուկից ուլունքներ՝ երկարավուն, գլանաձև (17 հատ. նկ.10), կապրավուն ապակուց պարբասրված ուլունքներ փարբեր չափերի՝ գեղածեղ և փակառածեղ (10 հատ. նկ.11): Ներաբրքի է բալագոյն ապակե ուլունքը, որը գունավորված է երկաթի օքսիդներով* (նկ.12): Առավել ուշագրավ հայրնագործությունը հագուստի ամրացման համար նախատեսված բրոնզե իրն է (նկ.13): Այն բարակ լարից է, կենտրոնական մասում ունի պարուրածեղ փաթույթով հարված: Մի կողմում ունի բրոնզե, շեղանկյունաձև հավելագարդ: Նմանօրինակ հագուստագարդ այլ հնավայրերից մեկ առայժմ հայտնի չէ:

Նյութեր պարունակող ուշագրավ թաղումներ հայրնաբերվել են նաև Չիչխանավանքի եկեղեցու շրջակայքի գերեզմանների պեղումներով: Եկեղեցու արևմտյան հարվածքում բացված քարարկղային թաղումներում կմախքների կոնքոսկրների մոտ հայրնաբերվել են ձիթածրագներ: Տարբեր թաղումներից ընդհանուր առմամբ հայրնաբերվել են 25 փարաբեսակ ճրագներ, որոնք փաստում են պարմիչների հաղորդած քրեականություններն առ այն, որ քրիստոնեական թաղումներ կարարվում էին սաղմոսներով, բոցավառ կանթեղներով և ջահերով: Թաղումներում հայրնաբերվել են նաև բրոնզե և պղնձե մարանիներ, ապարանջաններ, կախիկ, վարսակալներ²³:

Թալինի դամբարանադաշտի վաղմիջնադարյան թաղումները ևս պարունակում են ուղեկցող նյութեր:

Թ. 31 դամբարանից գտնվել է սարդիոնե մարանի՝ վերին հարթ մասով, առանց փորագրության: Ագարակի վաղ միջնադարյան թաղումից հայտնի է

21 Տե՛ս Ա. Ժամկոյան, նշվ. աշխ., էջ 224:

22 Թաղումների մասին քննարկումներ, տրամադրած լուսանկարների և հայրնաբերված նյութերի համար երախարակությունն են հայտնում Թեղուրի արշավախմբի ղեկավար պ.գ.թ. Մ. Նորայանին:

*Բնորոշումը՝ երկրաբան, պ.գ.թ. Նաչատուր Մելիքսեթյանի, որի համար հայտնում ենք մեր երախարակությունը:

23 Տե՛ս Ա. Նալբանդյան, Տ. Արևստանյան, Չիչխանավանք (2008 - 2010 թթ. պեղումների արդյունքները, նախնական հաղորդում). «Նուշարձան փարեգիրք», Է., Երևան, 2011, էջ 108-109, 111:

բրոնզե մաքանի, որի բնում ագուցած է օվալաձև կապույտ ակ՝ վրան փորագիր սաղավարպանման գլխարկով վագող մարդու պատկեր²⁴։ Թալինի թ. 45 մանկական թաղումից գտնված մաքանին բրոնզե բարակ, ուղղանկյուն գլխիկով զարդ է՝ վրան փորագիր բազմաթև աստղ, իսկ թ. 39 և թ. 51 դամբարաններից հայտնաբերված երկաթե մաքանիներն ունեն պարզ, օղաձև փեսք։ Նմանօրինակ մաքանիներ հայտնի են Կապույտի ու Կապույտի ուղևորի դարաշրջանից (մասնավորապես Վաղարշապատի²⁵, Արաշատի²⁶, Գառնիի²⁷ պեղումներից) և շարունակում են գործածվել հետագայում²⁸։

Ուստի պարահական չէ, որ գերեզմանագոյությունը միջնադարում փարածված երեսույթ էր և այդ մասին փաստեր են վկայված Կանոնագրքում։ Գրիգոր Լուսավորչի կանոններում հիշատակվում է այն պարիժների չափը, որոնց կարող էին ենթարկվել գերեզման կողոպտողները. «Որ գերեզման բանայ առ անձուկ՝ Դ. ամ արարաթյ և Ա. ի ներքս», «Որ գղիս կողոպտեն՝ ԺԵ. ամ արարաթյ և Ա. ի ներքս»։ Մեկ այլ կանոնով մահապարիժ է սահմանվում դիակողոպտի համար, եթե մեղավորը մեղա չգա, իսկ խոստովանելու դեպքում նա մինչև կյանքի վերջ ապաշխարություն չի կարող սրանալ²⁹։

Այս ամենը փաստում է, որ թեև քրիստոնեական գաղափարախոսությունը արգելում էր նեոեցյալների հետ իրերի թաղումը, սակայն ավանդության ռիթմը մինչ օրս էլ շարունակվում է հանգուցյալի հետ հարկապես անձնական իրեր դնելու սովորությամբ։

24 Տե՛ս Ի. Կարապետյան, Ն. Ենգիբարյան, Ագարակի դամբարանային համալիրները, էջ 59։

25 Տե՛ս Ժ. Խաչատրյան, Ռ. Թորոսյան, Նյութեր Վաղարշապատի հյուսիս-արևելյան դամբարանադաշտից. «Լրաբեր», 1976, թ. 5, էջ 100, փախ. III/ 8. Ա. Քալանթար, Նին Վաղարշապատի պեղումները, Նայասարան. քարե դարից միջնադար, Երևան, 2007, էջ 338, 340։

26 Տե՛ս Ժ. Խաչատրյան, Արաշատ II, էջ 82։

27 Տե՛ս Բ. Արակеляն, Գառնի II, результаты работ гарнийской археологической экспедиции 1951 - 1955 гг., (античный период), АРА, թ. 7, Ереван, 1957, էջ 78. Զ. Խաչատրյան, Գառն V, античный некрополь (результаты раскопок 1956 - 1972 гг.), АРА, N 15, Ереван, 1976, էջ 121-12։

28 Տե՛ս Ն. Նավոբյան, նշվ. աշխ., էջ 55-62։

29 Տե՛ս «Կանոնագիրք Նայոց», Գիրք Ա., աշխ.՝ Վ. Նավոբյանի, Երևան, 1964, էջ 108, 247։

PEZIOME

The socio-political and religious significant changes which took place in early medieval Armenia were also reflected in burial structures and ritual, which are more conservative areas of society. If some previous well-known burial structures were continued in the early medieval period, then ritual manifested fundamental changes, accommodated with the ideology of new Christian religion.

Historical sources give us more information about names of the buried, but they keep silent about the architectural details and style of their burials. In this paper we are trying to identify the name of funeral structures, which we know from ancient sources, with discovered burials during archaeological excavations.

SUMMARY

Значительные социально-политические и религиозные изменения, происшедшие в раннесредневековой Армении, нашли свое отражение как в погребальных сооружениях, так и в ритуале, являясь более консервативными сферами общества. Если некоторые предыдущие известные структуры захоронения продолжали бытовать в период раннего средневековья, то ритуал подвергается коренным изменениям, приспособляясь с идеологией новой христианской религии.

Исторические источники дают нам информацию о названиях некоторых похорон, но молчат об их архитектурных деталях и стиле захоронений. В данной работе сделана попытка определить имена некоторых структур захоронений, которые нам известны из письменных источников, с новонайденными захоронениями, обнаруженных во время археологических раскопок.

ՎՐԵԺ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ
պարամական գիր. դոկտոր

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻՆ ԻՐ ԴԱՐԱՇՐՋԱՆԻ ԼՈՒՅՍԻ ՆԵՐՔՈ

Մկրտիչ Սարգսյանի «Գրիգոր Նարեկացի» պարամական (Երևան, 1989) գեղարվեստական շնչով վեր են հանվում հանճարեղ փաղերգուի կյանքի ակնույզ ելեւեջները՝ հասարակական-քաղաքական իրողությունների լայն ընդգրկմամբ: Գրիգոր Նարեկացու մասին սկզբնաղբյուրներում եղած աղբյուրիկ փնտրություններն ի մտի առնելով՝ գրողը վարակեցորեն հյուսում է նրա կյանքի ուշագրավ դրվագները՝ ժողովրդի կեցության ոլորտի պարկերման հետ միաժամանակ: Ընթերցողի առջև հառնում է ունայնաշունչ ժամանակների համայնապարկերը: Մեր առջև է եւ մեզ հետ Գրիգոր Նարեկացին՝ հանճարեղ մրաժողն ու փաղերգուն, մարդասերը՝ սիրտը ծվալող հեծեծանքներով, հոգին լկող խոհերով: Վասպուրական աշխարհի հոջակավոր Նարեկավանքի աղոթամբումնջ լոռայան մեջ փաղերը երկնող բանասրելոժն մեզ է ներկայանում իր ապարամբ Լոռայամբ, ընդվզուն ոգով՝ մեղադրվելով թոնդրակյանների եկեղեցամերժ աղանդին հարելու մեջ: Նարեկացին ապրում է ծանր ողբերգություն՝ չկարողանալով ազարվել հակասական խոհերից, քանի որ, ինչպես նշում է Մկրտիչ Սարգսյանը, այդ աղանդին հարելը «կնշանակեր դավաճանել Աստծուն ու Եկեղեցուն եւ հակառակը: Եւ բանասրելոժն ապրեց այս դժվարին դրաման՝ ինքնաբզկրմամբ, ինքնաձաղկումով, ինքնայրումով: Ծառացավ Աստծո դեմ, ընդվզեց եւ անիժեց թոնդրակյաններին: Քննության առավ աշխարհի սեւն ու սպիտակը» (Էջ 16): Թեւեւ Նարեկացին մոտ 1003 թ. Մոկսի Կճավ գյուղի մոտակայքի Ս. Աստվածածին վանքի միաբան եւ նշանավոր գիրտուն Մուշեղի դեմ գրեց իր «Թուղթը»՝ նզովելով թոնդրակյաններին («Գիրք թղթոց», Թիֆլիս, 1901, էջ 498-502), սակայն Սարգսյանը, գեղարվեստորեն պարկերկելով Գրիգոր Նարեկացու եւ Մուշեղ վարդապետի հարաբերությունները, դրական երանգներ է հաղորդում դրանց (այս մասին խոսք կլինի ստորեւ):

«Պարամականը, - գրում է Մ. Սարգսյանը, - պարամության վերայցելությունն է դեպի մեր օրերն ու ժամանակները եւ պարամական փորձի հաղորդումը մեր սերունդներին» (Մ. Սարգսյան, Լույս լեռան պես, Երևան, 1990, էջ 261): Եւ եթե պարամականի հերոսը «լայն աղերսներ չունի արդիականության հետ, ապա